

„Ustronės niekada niekam nebuvo, nėra ir negali būti per daug...“

26 liepos, 2014 : „Gyvenimo“ redakcija

Praėjusio penktadienio pavakare šviesioje ir jaukioje Nemajūnų Šventų Apaštalu Petro ir Pauliaus bažnyčioje vyko valanda, skirta šio krašto šviesuoliui – bajorui, rašytojui ir gydytojui Stanislovui Moravskiui atminti. Tai – jau tradiciniais tapusių, kasmet per rašytojo gimtadienį (liepos 22 d.) Jundeliškėse arba Nemajūnuose organizuojamų Stanislovo Moravskio skaitymų renginys, sutraukiantis nors ir ne taip gausų, kamerinį, bet nuolatinį intelektualų, ištikimiausių jo gerbėjų būrį – nuo Čikagos iki Jundeliškių. Tuos žmones, kuriems Stanislovas Moravskis – įdomus, artimas, brangus – ir kurie jį nori dar giliau pažinti.

Šį kartą popietė prasidėjo Šv. Mišiomis. Joms pasibaigus, skambėjo arfos muzika ir, žinoma, buvo verčiami nauji rašytojo gyvenimo ir kūrybos puslapiai. Juos vertė Stanislovo Moravskio kūrybos gaivintoja ir puoselėtoja istorikė hum. m. dr. Reda Griškaitė ir aktorius Petras Venslovas, perskaitęs ištrauką iš Redos Griškaitės spaudai rengiamos trečiosios rašytojo knygos „Broliai bajorai“. Beje, lietuvių kalba čia ji nuskambėjo pirmą kartą. Na, o pabaigai klausėmės himnu ar galbūt net ir malda tampančių Stanislovo Moravskio žodžių iš gražiausio rašytojo kūrinio, lakoniškai pavadinto „Ustronė“. Pasak Redos Griškaitės, šiems žodžiams tikrai lemta būti visų Stanislovui Moravskiui skirtų renginių akordu, nes Ustronės – visa gilia šio žodžio prasme – niekada niekam nebuvo, nėra ir negali būti per daug.

Penktadienio popietės šventę Nemajūnų bažnyčioje kūrė hum. m. dr. Reda Griškaitė, arfa grojusi Joana Daunytė ir aktorius Petras Venslovas.

Ir vis dėlto kodėl taip traukia skaitymai? Kodėl vis daugiau žmonių ir paprastomis dienomis pavieniui atvažiuoja į Jundeliškes, ieškodami Moravskio, o gal ir savo Ustronės? Atsakymo ieškome ir skaitymų metu Redos Griškaitės išsakytuose pamąstymuose:

Priežastį, dėl kurios susirenkame čia, šiame krašte, štai jau dvylika metų, galima nusakyti dviem žodžiais: Stanislovas Moravskis. Bajoras ir dvarininkas, medikas ir rašytojas, gimęs prieš 212 metų, pačioje XIX amžiaus pradžioje, 1802 metų liepos 22 dieną, Mickūnuose prie Vilniaus, o Anapilin iškeliavęs pačiame to amžiaus viduryje, beveik prieš 160 metų, 1853-ųjų spalio 6-ąją, visai čia pat, Jundeliškėse, tada – Paverknių arba Ustronės dvarelyje, amžinam poilsiui atgulęs taip pat visai čia pat, ant kalnelio, Nemajūnų kapinėse.

Klausiu savęs, ar minėtume, ar žinotume šį žmogų be to trečiojo sando – „rašytojas“? Vargu. Nes mums palikti Moravskio tekstai ir yra svarbiausia. Tegul ir ne visi, tegul ir fragmentiški – čia jau kaltas ir žmonių neišmanymas, ir istoriniai kataklizmai – tačiau dėl to tik dar brangesni. Brangūs ne tik dėl turinio, bet ir dėl plunksnos jėgos ir grožio. Nes yra su kuo juos lyginti. Maža to, rašyti ne keliaujančio žingėdaus literato, bet žmogaus, giliai įleidusio šaknis į šią žemę. Pažinojusio ir mylėjusio šį kraštą ir jo žmones – labai stipriai, nes – su visomis jų ydomis. Pagaliau rašyti žmogaus, kuris nepaisant savo socialinio statuso buvo labai arti šio krašto žmonių – daug arčiau nei kuris kitas to meto dvarininkas. Priežastis tam – ne tik tarsi pats su gamta susiliejęs kuklus medinis dvarelis, bet ir bajoro luomui tokia neįprasta mediko profesija. Nors nemėgo šios savo veiklos – nes ji ėjo ne iš jo sielos gelmių, vis dėlto jos dėka jis pažino žmones daug arčiau. Ir tai daug davė ir jo kūrybai.

Taigi Moravskio kūryba, kaip ir jo asmenybė – daugiaklodė, vis dar tirtina ir, žinoma, iki galo neištirtina. Bet kuriuo atveju literatūra, rašymas buvo svarbiausia. Medikas, dvarininkas, valdininkas, aukštuomenės žmogus – tai tik ta išorinė, privaloma, jo gyvenimo pusė. Buvo pašauktas rašymui. Ir galutinai tai suprato čia, šioje Nemuno kilpomis įrėmintoje žemėje. Visa ši aplinkybių samplaika mums davė unikalų reiškinių ir unikalų rašytoją, vis labiau atrandamą ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje. Vienas toks pavyzdys – praėjusių metų rugsėjo 23 dieną Varšuvoje, garsiajame Literatūros tyrimų institute, profesorės Danutos Danek skaitytas pranešimas tema „Nežinomas didis rašytojas Stanislovas Moravskis – psichoanalitinio požiūrio į romantizmą šviesoje“. Norėčiau atkreipti dėmesį ne tiek į tai, kad Moravskio kūryba buvo pristatoma „literatūros ir psichoanalizės“ kontekste. Ir ne tiek į žodžių „nežinomas“ ir „didis“ prieštarą, kiek pirmiausia į tai, kad paskaita buvo skaityta Moravskio bičiulio Adomo Mickevičiaus vardu pavadintoje salėje. Tai tarsi dar vienas mums iš aukštybių pasiųstas Moravskio pokštas. Vargu ar Ustronės atsiskyrėlio amžininkai galėjo bent įsivaizduoti, kad jo kūryba bus analizuojama ne tik tokioje solidžioje mokslo institucijoje, bet ir kultinio poeto vardu pavadintoje auditorijoje. Tačiau Moravskis nebūtų Moravskis.

Stanislovo Moravskio fenomeną galima nagrinėti įvairiai – lokalinės istorijos ar šiandien tokios populiaros privačios arba intymios istorijos, vadinamosios egodokumentikos, kontekste. Galima analizuoti ir kitu, vis labiau historiografijoje beįsitvirtinančiu – jausmų istorijos tyrimų aspektu. Nes vis daugiau yra tyrėjų, sakančių, kad „jausmų lygiu“ savo laikmetį galima perteikti dar giliau ir ryškiau negu remiantis vadinamaisiais realiais istorijos pėdsakais. Tik ne kiekvienas po savęs palieka ir savo jausmų biografiją. Stanislovas Moravskis ją paliko. Ir tai dar vienas šio asmens fenomenas.

Tačiau Ustronės vienišiaus kūryba labai svarbi ir socialinei istorijai. Jau ne kartą ankstesniuose susitikimuose buvo sakyta, kad Moravskis nieko nerašė tik šiaip sau, kad ta jo „pramogėlė“ – taip ironiškai vadino savo rašinius – iš tikrųjų buvo labai rimtas ir solidus sumanymas. Plačiau prasme

– tai tarsi testamentinis palikimas. Pats gražiausias, kokį tik gali palikti iš šios žemės išeinantis žmogus. Taigi kūrė turėdamas didelį planą – aprašyti ne tik šio krašto išorę – jo istoriją ir gamtą, bet ir vidų, t. y. pačius gyventojus – tai, kas mokslo kalba vadinama socialinėmis grupėmis. Todėl paliko ir aukštuomenės – tam skirti garsieji Vilniaus prisiminimai, ir vidutinės bei smulkiosios bajorijos – šlėktos – kasdienybės vaizdus – tam skirta antroji Moravskio kūrinio „Nuo Merkinės iki Kauno“ dalis, taip gražiai pavadinta „Broliai bajorai“. Pavadinta taip pat neatsitiktinai. Prisiminkime Moravskio ištarmę: „Ir aš pats esu ne kažkas kitas – tik bajoras“. Žinoma, „broliai bajorai“, kasdien susiduriantys su dideliais naujais socialiniais iššūkiais, jam rūpėjo labiausiai. Tačiau išvalgusis ustronietis pasakojo ne tik apie juos, nes Sankt Peterburgo memuarų centre – inteligentijos, ypač literatūros ir meno profesijų, asmenybės – jų taip pat pažinota daug. Atidus skaitytojas Moravskio kūryboje ras ir puikius valstiečių ir žydų – neatskiriamų dvarininko kasdienio bendravimo palydovų – portretus. Maža to, Moravskis rašys ir apie dar vieną labai ženklų to meto visuomenės sluoksnį – dvasininkiją, kunigų luomą, kurių dauguma taip pat tada buvo ne kas kita, bet išeiviai iš to paties bajorijos luomo. Kaip, beje, ir Moravskio kūryboje aprašyti pedagogai. Bet mokytojo portretas jau būtų atskiro pašnekesio tema. Šiandien stabtelėkime prie Moravskio nupiešto kunigo portreto – su dedikacija MonsinJORUI Jonui Dalinevičiui, kuris taip nuoširdžiai talkina mums garsindamas šio žymaus parapijiečio vardą. Iki šiol tyrėjai į šį, socialinį, Moravskio teksto fenomeną nekreipė specialaus dėmesio. Žinoma, „kalta“ buvo nuostata, kad beletristika nėra ir negali būti „normaliu“ istorijos šaltiniu. Ir tik pastaruoju metu randasi požiūris, kad ir ji pajėgi suteikti patikimą informaciją apie realaus pasaulio struktūras. Ir kad jos žvilgsnis į savo epochą gali būti net ir platesnis. Kitaip tariant, kad praeitį galima pažinti ir taip. Taigi iki šiol istorikai nagrinėjo XIX amžiaus Bažnyčios padėtį Rusijos imperijoje, kunigų politinę laikyseną, jų dalyvavimą patriotinėse manifestacijose ir sukilimuose. Gilinosi į dvasininkų švietimo sistemą ir kūrybines aspiracijas. Architektūros ir meno istorikams rūpėjo sakralinė architektūra ir dailė. Muzikos istorikams – bažnytinė muzika. Bet labai retai tyrėjų žvilgsnis nukrypėdavo į kunigų buitį, jų kasdienybę. Kaip plaukė XVIII amžiaus pabaigos – XIX amžiaus vidurio dvasininko kasdiena? Kokia buvo parapijos kunigo dienotvarkė ir jo buitis, koks buvo kasdienis bendravimas su parapijiečiais? Žinoma, kai ką galime įskaityti vyskupų vizitacijų dokumentuose. Bet tai tik sausi faktai. Visai kas kita – memuarinė ir grožinė literatūra, kur ta kasdienybė pateikiama dar giliau, nes jausmų ir asmeninių potyrių lygyje.

Stanislovo Moravskio kūryboje rasime ir bažnyčių pastatų, ir net vienuolynų – ko vertas vien tik Pažaislio aprašymas, jau įtrauktas į vienuolynų istorijos Lietuvoje chrestomatijas, tačiau vertingiausia, mano galva, – ne pastatų, tegul ir šventovių, bet pačių kunigų portretai. Jeigu Vilniaus memuaruose Moravskis daugiau rašo apie aukštąją dvasininkiją, Bažnyčios hierarchus, Vilniaus kapitulos narius, – priminsiu, kad kūrinys pradedamas išpūdingu Vilniaus vyskupo Mykolo Dlusko laidotuvių aprašymu, – tai kūrinyje „Nuo Merkinės iki Kauno“ dėmesys sutelktas į provincijos klerą, Panemunių krašto ganytojus. Ir tai vis labai konkretūs vardai – vieni ir labai girdėti, kiti – ir visai negirdėti.

Akimirkai įsiklausykime į šį Moravskio kūryboje fiksuotą vardyną. Tai ir Prienų klebonas, vėliau – Vygrių vyskupas Pranciškus Karpavičius. Tai ir Punios klebonai Jurgis Huščia ir Vincentas Jezerskis. Tai ir Jiezno klebonai Mykolas Visockas, Kazimieras Goštautas, Adomas Rimavičius ir Aleksandras Valentinavičius. Tai ir Nemunaičio klebonas Pranciškus Orvydas, tai ir Alytaus klebonas Adrijonas Cechanavičius. Tai ir Darsūniškio klebonas Antanas Mendzigurskis. Žinoma, ir Nemajūnų parapijos klebonai Antanas Meižavičius ir Eduardas Puntas. Tai jis suteikė Moravskiui paskutinį patepimą ir palydėjo jį į paskutinę jo kelionę. Kai kurių kunigų vardus Moravskis buvo girdėjęs iš tėvo, iš kaimynų ir senų žmonių pasakojimų ar išskaitęs iš Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinskio nurodymu surašytų vienuolynų ir bažnyčių kronikų. Dauguma Moravskio miestelių istorijų ir buvo parašytos remiantis šių kunigų skolintais bažnyčių dokumentais. Vadinasi,

bendrata, kalbėtasi. Nes buvo Moravskiui mieli pašnekovai. Nes buvo apie ką kalbėtis. Čia prisiminiau Moravskio amžininko ir beveik vienmečio Konstantino Tiškevičiaus kelionę Nerimi – šioje ekspedicijoje parapijų kunigai taip pat buvo geriausi jo pagalbininkai ir pašnekovai. Ir grafas tiksliai fiksavo jų vardus. Ir iš dėkingumo, ir dėl istorijos.

Prieš porą metų šioje bažnyčioje skaičiau Nemajūnų klebonijos aprašymą – Moravskio vaikystės prisiminimus. Įtaigaus ir spalvingo žodžio dėka kaip kokioje kino juostoje turėjome galimybę pamatyti „varganą, bet švarią” Nemajūnų klebono Antano Mežavičiaus trobelę. „Matėme“ ir patį kunigą, žingsniuojantį pirmyn atgal – susikaupusį būsimoms Šv. Mišioms ir pamokslui. „Regėjome“ ir į būrelį, tarp durų ir juodų koklių krosnies, susispietusius parapijos bajorus – prieš pamaldas atėjusius atiduoti pagarbos senajam klebonui. „Apžiūrینėjome“ ir spalvingus jų apdarus – kontušus arba purpuru pamuštus žiponus, karmazines kelnes ir Slucko juostas. Ir, žinoma, – prie diržo prisegtus kardus, „šables“ – neatskiriamą bajoro honoro atributą. Net stebėjome kuklias klebono vaišes. „Matėme“ kaip bajorai judina žandikaulius, skubėdami į gerkles nustumti paskutinius kąsnelius – „nes kaip amen per poterius, taip ropinė geltonai arba raudonai nudažytos degtinės, gili fajanso lėkštė su sviestu, gabaliukais išdėliotu, ir galingos rupios duonos riekės moliniame dubenyje stovėjo ant stalo pas neturtingą, bet dorą kleboną“. Netgi turėjome galimybės „klausytis“ jų pokalbio – apie šį bei tą. Arba tiesiog išgirsti tokią Moravskio informaciją:

Pirmąjį mėnesio sekmadienį čia, Nemajūnuose, visada vykdavo Švenčiausiojo Sakramento priėmimas ir didelė procesija už bažnyčios. Vyriausia ir autoritetingiausia bajorija imdavo ir nešdavo baldakimą, kiti už parankių prilaikydami vedė kleboną, dar kiti ėjo pirma jo skindami kelią. Kiti gi likdavo už klebono nugaros ir jo šventus žingsnius nuo spūsties saugojo.

Žinoma, tai unikalų ir net gurmanišką. Tik viena kita Lietuvos parapija gali pasigirti tokia istorinio vaizdo autentika. Gal tik ne per toliausiai prie to paties Nemuno nutūpęs Darsūniškis, kurio istoriją Moravskis žinojo ne ką blogiau nei „gimtosios“ Ustronės („gimtosios“ sakau todėl, kad gimtine šią vietą – ne Mickūnus prie Vilniaus – vadino pats Moravskis – paprastai bajorui svarbesnė buvo šeimos kilties arba nuolatinės šeimos buveinės (dvaro) vieta, o ne konkreti gimimo vieta); taigi Darsūniškio istoriją žinojo ne ką blogiau už „gimtosios“ Ustronės ar Nemajūnų. Ir dėl visai paprastos priežasties – nes tame miestelyje, pačių darsūniškiečių tada tituluotame „miestu“, gyveno jo bičiulis keistuolis, gėlių – žinoma, kad jurginų – augintojas ir mylėtojas Ignotas Lukaševičius. Tačiau ne mažiau spalvinga Darsūniškio miestelio, o jeigu norite – Darsūniškio „miesto“ – figūra buvo legendinis jo klebonas, kunigas ir poetas Antanas Mendzigurskis. Perdėm „lituanistinė“ asmenybė, nes pasinaudojęs Moravskio pateikta medžiaga Vaclovas Biržiška Mendzigurskį įtraukė į senųjų Lietuvos rašytojų gretas ir net – į garsųjį Aleksandryną. Antanas Mendzigurskis, Vilniaus vyriausiosios dvasinės seminarijos auklėtinis – kunigo šventimus gavo 1777 metais. Iš pradžių kunigavęs Rumšiškėse ir Vandžiogaloje, 1813 metais buvo paskirtas Darsūniškio klebonu.

Skaitydama šį tekstą pagalvojau, kiek daug tame kunigo portrete pagarbos ir šviesos. Ir kad tai apibūdina ir patį rašytoją. Todėl pamaniau, ar pagaliau neatėjo laikas atsikratyti paties Moravskio mums kadaise primesto kenčiančio vienišiaus įvaizdžio ir šiandien šioje romantiška viduramžių nostalgija alsuojančioje Šventų Apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčioje pasakyti, kad galima būti laimingam ir savo vienvėjeje. Nes tik vienvėjeje ir gimsta tikra kūryba. Juolab kad žvelgiant jau iš dviejų amžių perspektyvos akivaizdu, kad Moravskiui likimas atseikėjo labai daug – ir aukštuomenės, ir provincijos gyvenimo potyrių. Leido pažinti ir žmogaus kūną, ir jo sielą. Leido išgyventi ne tik nusivylimą, bet ir tikros bičiulystės džiaugsmą. Ir viso to kulminacija – tas tikrai horacijiškas, nes nuošalėje ir tarp nuostabios Paverknių gamtos patirtas rašymo džiaugsmas. Laimingas turėtų būti ir dėmesiu, kurį nuolat – ne materialiajam jo palikimui, bet kūrybai – rodome

ir mes. Ir kad nepaisant Moravskio nuogastavimų, po didžiulių istorinių kataklizmų – jų dydžio negalėjo nuspėti net jis – šis kraštas vis dėlto keliasi. Jau pasikėlė. Ir vėl turiu omenyje ne materialiuosius, o moraliuosius dalykus.